



İttihat ve Terakki, Ya Devlet Başa, Ya Kuzgun Leşe

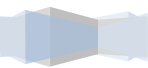
Samih Nafiz Tansu

İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayınları, 2016, 2. Baskı, 503 sayfa, ISBN: 978-605-4977-49-9.

Mehmet Mert ÇAM*

Gazeteci, yazar Samih Nafiz Tansu'nun, Teşkilat-ı Mahsûsa'nın lağvedilmesi sonrasında İstanbul'daki işgalci kuvvetlere karşı başta M.M. grubu olmak üzere organize edilen direniş ve istihbarat servislerinde çalışan Galip Vardar'ın anılarını kaleme aldığı "*İttihat ve Terakki, Ya Devlet Başa, Ya Kuzgun Leşe*" adlı eser, başta Türk Siyasal Hayatı olmak üzere, askerî, iktisadi ve sosyal etkilerini günümüz Türkiye'sinde de görebileceğimiz İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin tarihini ele almaktadır. İttihat ve Terakki'nin temellerinin atıldığı Selanik merkez olmak üzere 20. yüzyılın başındaki Balkanlar tasviri ile söze başlayan Tansu, oluşumun kuruluş, iktidara geliş ve

* Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, İstanbul, mmertcam@hotmail.com.



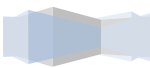
tasfiye aşamalarını Vardar'ın anlattıkları doğrultusunda işlemiş, Cumhuriyet'in ilanından sonra "Atatürk'e biat etmeyen" son İttihatçıların tasfiye edildiği 1926 tarihli İzmir Suikastı ile birlikte eseri sonlandırmıştır.

İttihat ve Terakki'nin kuruluş döneminin anlatıldığı ilk kısımlarda, Balkanlar'daki Bulgar, Sırp ve Yunan komitacılarının tedhiş ve terör faaliyetleri incelenmiştir. Bununla birlikte Sultan Abdülhamid döneminde zuhur eden "Makedonya Meselesi"¹ ve Hristiyan tebaada baş gösteren milliyetçilik cereyanının, Balkan Türkleri üzerinde oluşturduğu menfi algı tahlil edilmiş, sair taraftan İstanbul'un Müslüman azınlığı arasında yer alan Arnavut-Çerkez mücadelesi örnek olaylar üzerinden anlatılarak Sultan Abdülhamid'in kaotik yönetim anlayışı tenkit edilmiş ve satır arasında halk kitleleri üzerinde sosyolojik tespitlerde bulunulmuştur. İttihat ve Terakki'nin kuruluş nedenini hem iç hem dış politikada imparatorluğun hakim unsuru olan Türklerin düştüğü açmazla bağlayan Vardar, İttihat ve Terakki'yi bir kurtarıcı olarak lanse etmektedir. Bu noktada en dikkat çeken ayrıntı ise Vardar'ın anlatımlarından takip edilen İttihat ve Terakki'ye giriş ritüeli ve hakim kanının aksine İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1899 yılında Askeri Tıbbiye'de kurulduğuna yönelik malumatın reddedilmesidir. Zira Vardar, İttihat ve Terakki'yi Makedonya merkezli bir hareket olarak değerlendirmekte ve Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer alan Talat Paşa, Doktor Nazım, Mithat Şükrü ve ileride İzmir Valisi olacak Rahmi Beyleri esas almaktadır. Vardar'ın Jön Türklerin ikinci nesli olarak tabir edebileceğimiz İbrahim Temo, Abdullah Cevdet, İshak Sükûti gibi isimleri reddetmesinin altında ise, bu şahısların kısa bir müddet sonra ya cemiyete ters düşüp muhalif olmaları ya da tamamen hareketten tasfiye edilmeleri yatmaktadır. Diğer bir sebep ise bu şahısların 1913'ten itibaren kesintisiz olarak iktidara gelen İttihatçı kadrolarla arasındaki ideolojik çatışma ve kamplaşmadır.

"Manastır Hadisesi"²nden sonra Sultan Abdülhamid'in gözünde "korkulacak bir ocak" haline gelen İttihat ve Terakki hareketinin ilk başarısı başta Enver ve Resneli Niyazi Beylerin dağa çıkarak 24 Temmuz 1908 tarihinde ilan ettikleri İkinci Meşrutiyet olmuştur. İkinci Meşrutiyet'in ilanı ile meşruiyet kazanan hareketin su yüzüne çıkması ile birlikte parti içi rekabetin de yol arkadaşları arasında baş gösterdiğini dile getiren Vardar, o tarihten itibaren İttihat ve Terakki'yi bekleyen hem iç hem de dış tehditleri gerek yaşı ve bulunduğu konum gerekse olaylara tanıklığının derecesi nispetinde zikretmiştir. Bu doğrultuda 31 Mart Ayaklanması ve Sultan Abdülhamid'in hal edilmesi hususlarına fazlaca değinmeden ilk olarak 1912 yılındaki İttihat ve Terakki Kongresi ile parti içi hizipleşmeye atf yapmıştır. Vardar'a göre İttihat ve Terakki içinde sivil ve asker ayrımından ziyade Talat ve Enver Paşaların başını çektiği iki ana klik bulunmaktadır.

¹Makedonya Meselesi: Osmanlı İmparatorluğu'nda Vilayet-i Selâse olarak adlandırılan Kosova, Selanik, Manastır Vilayetleri üzerinde 93 Harbi'nden sonra Balkan Devletleri'nin hak iddia etmesinden doğan sorundur. 1913'te Balkan Harbi ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nun aleyhine sonuçlanmıştır.

²Manastır Hadisesi: 8 Temmuz 1908'de İttihat ve Terakki oluşumunu bertaraf etmek için Sultan Abdülhamid tarafından Manastır'a gönderilen Ferik Şemsi Paşa'nın İttihat ve Terakki fedaisi Mülazım-ı Evvel Atif Bey (Kamçıl) tarafından öldürülmesidir. Bu olay İkinci Meşrutiyet'e giden süreçte önemli bir kırılma noktasıdır.

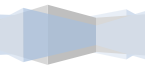


Halaskâr Zabitan adlı gerici askeri darbe nedeniyle iktidarı belli bir süre kaybeden İttihat ve Terakki, Türk tarihinde kara bir leke olan Balkan Harbi'nin hezimete dönüşmesi ve Edirne'nin Bulgarlara teslim edileceği şayiası nedeniyle Sultan Abdülhamid'in gözde sadrazamlarından olan Kıbrıslı Kamil Paşa kabinesini bir hükümet darbesiyle devirerek 1913 yılında iktidara tekrar el koymuştur. Tarihe “*Babıali Baskını*” olarak geçen bu hadisede yer alan Vardar, planın hazırlanış ve uygulanış safhalarını ayrıntılarıyla tasvir edebilmiştir. Bu hususta en dikkat çeken ayrıntı Babıali'yi korumakla yükümlü olan Uşak Taburu'nun, baskın sırasında avluda silah çatıp Harbiye Nazırı ve Balkan Harbi'nde mağlubiyetin sorumlusu olan Nazım Paşa'nın öldürülmesine engel olmamasıdır.

Babıali Baskını'na kadar yer altına çekilen İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ikinci iktidarında parti içi ayrışma hız kazanmıştır. Merkez-i Umumi başta olmak üzere “*Doktorlar*” ve ağırlıklı olarak sivil kanat Talat Paşa'nın güdümünde, askeri erkan ve halk kitleleri ise Edirne'yi istirdat etmesi hasebiyle Enver Paşa'nın arkasındadır. Lakin bu iki hizbe dahil olmayıp tam ortalarında yer alan üçüncü bir şahıs, Hareket Ordusu Komutanı, Harbiye Nazırı ve Osmanlı Sadrazamı Mahmud Şevket Paşa, iki taraf arasında bir dengeleyici rol üstlenmektedir. Vardar'ın deyimiyle partide “*Tek Adam*” olmak isteyen Talat Paşa ile Mahmud Şevket Paşa arasındaki örtülü harp sadrazama düzenlenecek suikast girişimiyle farklı bir boyut kazanmıştır. Mahmud Şevket Paşa'nın muhalif İtilafçılar tarafından şehit edilmesini ayrıntılarıyla takip ettiğimiz bölümlerde Vardar, bir kanıda istinat edememesine rağmen, Mahmud Şevket Paşa'nın ölümüne dair bazı İttihatçıların bir dahli olmasa bile, bilgisi olduğunu satır arasında iddia etmektedir.

Güç dengelerinin yeniden düzenlendiği, başta İttihat ve Terakki'ye ve sonra Birinci Cihan Harbi'ne adım adım giden ülkeye hangi unsurların hakim olacağına belirlendiği süreçte “*Osmanlı Triumvirası*” arasında Vardar, Cemal Paşa'ya meyletmektedir. Editörün de dikkat çektiği bu husustaki en büyük faktör Vardar'ın, Talat ve Enver Paşalara karşı bazı hadiselerdeki tavırları nedeniyle husumet beslemesinden kaynaklanmaktadır. Zira Vardar, İttihat ve Terakki erkanı arasında yaşı daha genç olan ve partide ikincil mevkiye bulunan grupla temas halindedir. Bu sebeple eserin büyük bir bölümünde Babıali Baskını sonrasında partiden uzaklaştırılan Sapançalı Hakkı Bey ve “*Devlet içinde devlet*” olmaya kalkması nedeniyle idam edilen Yakup Cemil Bey üzerinden bir savunma geliştirilmiştir.

Yakup Cemil Bey'in katledilmesi hasebiyle Talat Paşa'ya husumet besleyen Vardar'ın, Ermeni Meselesi hususunda “*Talat'ın Adamı*” olarak tasniflendiği Dr. Bahaeddin Şakir Bey'e atfettiği konuşmalar gerçek olmaktan çok, Sapançalı Hakkı Bey'in itibarını yükseltmek amaçlıdır. Yine Enver Paşa'yı Sarıkamış Faciası hususunda taraflı tarafsız herkesin propaganda amaçlı yazıldığına



kanaat getirdiği Köprülülü Şerif Bey'in kaleme aldığı eserden³ alıntılarla ağır bir şekilde tenkit etmesinin altında yukarıdaki bahsettiğimiz nedenler ve Çanakkale Muharebesi'nde emrinde harp ettiği Mustafa Kemal Paşa'ya duyduğu minnet ve hayranlık yatmaktadır.⁴

Üzerinden bir asır geçmesine rağmen ortak bir mutabakata varılamayan Birinci Cihan Harbi'ne giriş hususunda ise Vardar, hakim kanının aksine “*Karadeniz Baskını*”⁵ndan sadece Enver Paşa'nın değil, başta Sadrazam Said Halim Paşa olmak üzere karar verme mekanizmasında bulunan Talat, Cemal Paşaların ve Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Halil Bey'in haberdar olduğunu iddia etmektedir. Lakin Talat, Cemal Paşalar ve Halil Bey, anılarında bu savı reddetmekle birlikte, Halil Bey, aynı eserde Sadrazam Said Halim Paşa'nın baskını öğrendikten sonra ağıladığından bahsetmiştir.⁶

Eserde harbin idaresi ve muharebeler hakkında detaylı malumat verilmemekle birlikte, harpte işlerin kötüye döndüğü sıralarda İttihat ve Terakki'nin ikincil grubunun giriştiği münferit sulh temasları ve Yakup Cemil Bey'in önderliğinde Meserret Han'da planlanan darbe teşebbüsü tek taraflı bir bakış açısıyla ele alınmış, hadiseler İttihat ve Terakki içindeki hizipler arasındaki güç mücadelesi olarak lanse edilmiştir. Vardar'a göre Talat Paşa ve adamları, Enver Paşa'yı yalnızlaştırmak ve onu kontrol altına almak için çevresindekilerini tasfiye etmiştir. Lakin Sapancalı Hakkı'nın ticaret için Romanya'da bulunduğu sıralarda Fransız sefir ile yaptığı sulh müzakereleri ve bu hususta İstanbul'da yaptığı görüşmeler İttihat ve Terakki içinde infiale neden olmuştur. Sapancalı Hakkı'nın vatanperverliği hususunda Vardar ve Tansu'yla mutabık olmakla birlikte böyle bir teşebbüsün harp esnasında menfi propagandanın etkisiyle yaratacağı etki görmezden gelinmiştir. Bununla birlikte şahsi menfaat ve ikbal uğruna topyekûn bir harpte başarısız olacağı en başından belli olan ve sadece kaos yaratmaktan öteye gidemeyecek bir darbe teşebbüsü vatana hıyanetle eşdeğerdir. Yakup Cemil'in kimseyi tanımayan tavrı, kontrolsüz girişimleri onun vatan sevgisinin manipüle edilmesine yol açmıştır. Vardar'ın deyimiyle Yakup Cemil'in idamı sonun başlangıcı olmuş, İttifak Devletleri art arda harpten çekilmiş ve “*İttihatçıların Büyükleri*” için tasfiye süreci başlamıştır. Talat Paşa başta olmak üzere sair büyükler Ermeni komitacıların kurşunlarına hedef olmuş, Enver Paşa Türkistan'da yine Ermeni asıllı bir Rus tarafından şehit edilmiştir.

³Köprülülü Şerif Bey'in eseri ile alakalı ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Mert Çam, “Hafız Hakkı Paşa'nın Sarıkamış Günlüğü”, *Tarih Kritik Dergisi*, Sayı 2, Yıl: 2016, sayfa 55-60.

⁴Tansu'nun belirttiği üzere Galip Vardar, bir 10 Kasım günü, öğretmenlik yaptığı Kabataş Erkek Lisesi'nde kürsüde Atatürk'ü anlatırken kalp krizi geçirerek vefat etmiştir.

⁵*Karadeniz Baskını*: Amiral Souchon komutasındaki Osmanlı Donanması'nın 29 Ekim 1914 tarihinde Odesa, Sivastopol, Novorossiysk ve Kefe limanlarını bombalamasıdır. Rus limanlarına yapılan bu emrivaki baskınla birlikte Osmanlı İmparatorluğu harbe dahil olmuştur.

⁶Bu tartışma için lütfen bkz. İsmail Arar, *Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Halil Menteşe'nin Anıları*, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1986, s. 50-51, 203-206, Cemal Paşa, *Hatıralar*, Yay-Haz. Alpay Kabacalı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 160 ve Talat Paşa, *Anılar*, Yay-Haz. Alpay Kabacalı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013, s. 29-30.

Vardar'ın tespitlerine göre, Milli Mücadele ve sonrasında kurulan Cumhuriyet Türkiye'sinde İttihatçı kadroların bir kısmı Mustafa Kemal Paşa'nın safında yer almalarına rağmen Talat Paşa'nın en yakın adamı olan Kara Kemal'in önderliğindeki ikincil grup bağlantısızlığını korumaktadır. O dönem İttihatçıların Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Küçük Efendi etrafında toplanmaları da Atatürk'ün dikkati nazarındadır. Bu doğrultuda 14 Haziran 1926 yılında Gazi'ye düzenlenmeden yakalanan suikast girişimi "Sürek Açı"na dönüşmüş, Maliyeci Cavit, Doktor Nazım, Şükrü, İsmail Canbolat ve Kara Kemal Beyler gibi son İttihatçılar da idam edilmiştir. Vardar, üzerinde karanlık noktaların hala aydınlatılmadığı "İzmir Suikastı"na rövanşist yaklaşmış, satır arasında İttihatçıların iktidarları döneminde özellikle kendi arkadaşlarını hedef alan yargısız infazlarına atıfta bulunmuştur. Lakin suikastı tertipleyen fedailer Çopur Hilmi, Ziya Hurşit, Laz İsmail ve Şükrü Bey'in Milli Emniyet Hizmeti Riyaseti tarafından takip edilmeleri ve bu plandan haberdar olmaları bilinmekle birlikte Kara Kemal'in bu çeteye dahil olmadığı da aşıkardır.⁷

Eser, biçim olarak ele alındığında otobiyografi olması hasebiyle konuşma dilinde ve akıcı bir üslupla yazılmıştır. Lakin editörün de dediği gibi eser bir hayli günümüzde geçerliliğini kaybetmiş kelimeler ve kullanımdan düşmüş deyimler içermektedir. Bu doğrultuda editörün çeşitli açıklamalar ilave ettiği dipnotlar okurun karşılaşılabileceği zorlukları aşmada yardımcı olmuştur. Yukarıdaki hassasiyetler dikkate alındığı takdirde İttihat Terakki'ye dair perde arkasında kalan parti içi rekabeti, günümüzde dahi benzer örneklerini yaşadığımız siyasi ve sosyal açmazları anlamak ve geçmişten dersler alarak geleceği kurmak için okunması gereken bir eserdir.

⁷ Bu doğrultuda sayısız ikincil kaynak bulunmasına rağmen birçoğu Mustafa Kemal düşmanlığı veya maksatlı yazılmış olması hasebiyle akademik olmaktan uzaktır. Lakin Başbakanlık Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nde bu konuyla alakalı birçok vesika bulunmaktadır. Lütfen bkz. Başbakanlık Cumhurbaşkanlığı Arşivi A-IV, 16-4, D. No 10- 67.

